

Metafiziğin Fizikle İrtibatı Üzerine

Hayyam CELİLZADE¹

ÖZET

Metafizik kavramı kullanılırken tayin edici bir nüansın gözden kaçırılması “fizik mi önce gelir yoksa metafizik mi” sorusuna yanıt bulmayı zorlaştırır. Söz konusu nüans metafiziğin “iki kollu” yapısına ilişkindir. Metafizik ilkelerin - kavramlara dökül(e)meyen, yoruma kapalı olan ve daha çok tecrübe etmekle farkına varılan şeyler-varlığıyla, bir disiplin olarak metafizik iki farklı olguyu işaret eder. Bu bağlamda uygarlık düzeyi dikkate alınmaksızın her toplumun bazı metafizik ilkelere sahip olduğu söylenebilir. Ancak aynı zamanda metafizik ilkelere sahip olan toplumların disiplin olarak metafiziği geliştiremedikleri gözlemlenir. Metafiziği disiplin olarak geliştirmek için doğa bilimleri ile iştigal edilmeli ve doğa bilimlerinin sonuçlarından yararlanılmalıdır. Çalışmamızda metafizik öğretilerini besleyen alanlar ve bu alanlarla metafizik öğretilerinin irtibatını felsefe tarihinden örneklerle göstermeye çalışacağız.

Anahtar kelimeler: metafizik, fizik, doğa bilimleri, varlık, hakikat.

On the Relationship of Metaphysics with Physics

ABSTRACT

When we use metaphysics as a word, we miss a nuance. This nuance, “which is primary: physics or metaphysics?” It is very important for the answer to the question. And this nuance is related to the dual nature of metaphysics. The principles of metaphysics and metaphysics as disciplines are two different issues. In this sense, it can be assumed that every society has some metaphysical principles. However, this does not mean that every society can develop metaphysics as a discipline. In order to develop metaphysics as a discipline, it is necessary to develop natural sciences first, and then to use the results obtained from natural sciences to develop metaphysics as a discipline. In our article, we will try to show the fields that feed metaphysical teachings and the connection between these fields and metaphysical teachings with examples from the history of philosophy.

Key words: metaphysics, physics, natural sciences, being, truth.

GİRİŞ

Felsefe tarihine baktığımız zaman metafizik öğretilerin daima eleştiri konusu olduğunu ve bu eleştirilerin de metafizik öğretiye sahip olan filozoflar tarafından ileri sürüldüğünü görürüz. Bu olgu bile, metafizik ilkelerle veya metafiziği var kılan zeminle -ki bu zemin’e “varlık” denebilir- bir disiplin olarak metafiziği birbirinden ayırmamızı gerektirir. Felsefe tarihinde mevcut olan kırılmaların -örneğin Kant’ın üç eleştirisinin- kendisinden sonra metafizik öğretilerin ortaya çıkmasına engel olamaması durumu, metafizik disiplinlerini var kılan zemin’in söz konusu kırılmaların muhatabı olmamasıyla izah edilebilir. Ancak Kant’la birlikte herhangi bir metafizik disiplininin doğa bilimlerindeki gelişmeleri takip etmeksizin ayakta duramayacağı tescillenmiş oldu. 2500 yıllık felsefe tarihi ve ondan daha yaşlı olan kadim hikmet, metafiziği var kılan zemin’in hiçbir şekilde sekteye uğramayacağını haber verir.

¹ Doktora öğrencisi, (tez dönemi) İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi, Felsefe Bölümü, hayyamcelilzade@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7739-9388

Çünkü tarihin hiçbir noktasında insanlar genel olarak varlık özel olarak kendilerinin fiziksel olmayan tarafları hakkında fikir yürütmekten vaz geçmemişlerdir. Esas sorun işbu fikir yürütmenin mahiyetiyle ilgilidir. Metafizik ilkeler, metafizik öğretilerin bir nevi garantörüdür ve metafizik öğretileri beslemez sadece onları var kılar. Metafiziği var kılan zemin yani “varlık” metafizik öğretileri beslemediği içindir ki hem birbirinden farklı hem de birbirini değilleyen metafizik öğretiler ortaya çıkmıştır. Eğer metafiziği var kılan zemin, metafizik söylemleri beslemiş olsaydı, herhangi bir metafizik öğretinin reddi -bahusus klasik metafiziğin Kant tarafından reddi- metafiziği var kılan zemin’in de reddi hatta yok olması anlamına gelirdi. Ama Kant’tan sonra da metafizikle iştigal etme teşebbüsleri son bulmadığı için söz konusu eleştirilerden metafiziği var kılan zemin’in darbe almadığı anlaşılır. Söz konusu zemin’in mahiyeti ve taayyün biçimleri üzerinde ayrıca durulması gerekir. Çalışmamız felsefe tarihine ilişkin bir irdeleme olduğu için böyle bir zemin’in varlığını işaret etmekle iktifa ediyoruz.

Yazılı felsefe tarihinden öğrendiğimiz üzere ilk filozofların da bilhassa doğayla ilgilenmeleri ve doğa bilimci olmaları tesadüfi olmasa gerek. İyonya Okulu bilimci düşünürlerin topluca çalıştıkları bir yer olarak, bir örgüt kabul edilebilir (Saraç, 1971, s. 123). Keza Whitfield da Saraç’ın tespitini doğrular nitelikte sözler söyler. Yunan bilimi ilk dönemlerde, empirik olmaktan ziyade spekülâtifti ve M. Ö. 6. ve 5. yüzyıllardan itibaren, düşünce tarihinin hem ilk bilim adamları hem ilk felsefecileri olan düşünürler ortaya çıktılar (Whitfield, 2008, s. 24). Binaenaleyh, Sokrates öncesi doğa filozoflarının Mısır’a, İran’a, Mezopotamya’ya gittikleri ve orada mevcut olan bilimsel gelişmelerle tanış olduktan sonra ülkelerine geri döndükleri kuvvetle muhtemeldir. Kendisi (Thales) bir tüccar olarak Mısır’a gitmiş, oradan geometri bilgisi ve Mezopotamya’dan da astronomi öğrenmiştir (Mason, 2001, s. 17). Thales’e atfedilen bulgular ve diğer kazanımlar, Mısır ve Babil’de gelişen bilimlere aitti (Burnet, 1950, s. 19). Aynı şekilde Cornford da bir yazısında Yunan filozoflarının Mısır ve Babil’de ortaya çıkan bilimlerden yararlandıklarını ifade eder. Böylece, bilimin yükselişi aklın önyargısız hale gelmesi ve acil eylem sorunlarına eğilmiş zihinlere garip gelecek düşünce denizlerine açılmak için kendini özgür hissetmesi anlamına gelir (Cornford, 2003, s. 15). Klasik dönemde felsefenin doğa bilimleriyle olan irtibatı modern dönemde de aynı şekilde devam etmiştir. Her ne kadar klasik metafizik ve modern metafizik yaklaşımlar arasında farklar olsa da beslendikleri kaynak dönemlerinin bilimleridir. Metafizik yaklaşımın değişmesinden kastımız nedir? Toplumsal dinamiklerin değişmesiyle birlikte hakikat arayışının -biçimi aynı kalmakla birlikte- mahiyeti de değişmektedir ki, bu dönüşümün nihai sonuçlarından birisi de metafizik öğretilerin değişmesidir. Eskiler bizim ortaya sürdüğümüz şeylere ulaşamadılar, çünkü öğrenilmiş bilgisizlikte yetersizdiler (Koyré, 1998, s. 21). Metafizik öğretilerin değişim/dönüşüm sürecini, varlık bilincinin gelişmesi olarak okumak bir hayli iyimser ve bir o kadar da modern bir tavrıdır. Ama bu vesileyle Comte’un bakış açısını mercek altına almamızda fayda var. Comte’un geliştirdiği pozitif felsefenin metafizik olarak telakki edilmesi gerektiğini, onun doğa bilimlerindeki gelişmelerden etkilendiğini ve bu doğrultuda bütün fenomenleri açıklamak için pozitif bilime müracaat ettiği söylenebilir. Comte, sosyolojiyi biyolojiden yola çıkarak kurar. Biyoloji ve sosyolojinin konusu aynıdır; organizma ve kolektif organizma. Doğada inorganik dünyadan organik dünyaya geçildiğinde öncekinde olmayan yeni kavramlar karşımıza çıkmaktadır (Akpolat, 2007, s. 61). Metafizik öğretilerin dönemlerinin bilim anlayışıyla yakından irtibatlı olduğuna ilişkin bir diğer örnek Galileo’dur. Hedef belirlemesi için gözünüzü çevireceğiniz nokta “doğa kitabı”dır. Zaten felsefenin asıl konusu “doğa kitabı”nı incelemektir (Galileo, 2008, s. xvii).

Bilimin, metafizik için veri sağlamasının örnekleri düşünce tarihi analizlerinde de görülebilir. Felsefenin bilimsel çalışmalardan etkilenmesi sadece genel bir çerçeve içinde olmamıştır; tek tek bilimsel başarılar da felsefi görüşleri etkilemiş ve yönlendirmiştir (Ural, 1998, s. 272). Mamafih, klasik metafiziğe rengini kazandırmış olan Platon, ilk fizikçilerin materyalizminin etkisiyle, doğanın her yerinde bir plan ve amaçlılık bulunduğu ikna oldu (Whitfield, 2008, s. 28). Bilimin hakikate ulaşmada yanlış vasıta olduğunu savunmak, özellikle pozitivizm eleştirilerinden sonra harcıâlem bir teşebbüse dönüşmüştür. Başta K. Popper olmak üzere, T. Kuhn’un, İ. Lakatos’un, P. Feyerabend’in ve diğerlerinin pozitivizm eleştirileri kıymetli olmakla birlikte çok esas bir noktaya gözden kaçırır. Bilim, bitmiş bir faaliyet değildir. Herhangi bir şeyin eleştirisi, eğer o şeyin çerçevesi çizilmişse, tamamlanmışsa veya ihata olunmuşsa mümkün olur. Kant’ın klasik metafizik eleştirisini ele alalım. Klasik metafiziğin hangi ilkelere dayandığı, hangi mantıktan hareket ettiği, ne gibi evren tasavvuruna yol açtığı/açacağı belliydi. Yani Kant’ın önünde sınırları belli, ihata olunmuş bir şey vardı. Bilim için aynı durum geçerli midir? Hayır, geçerli değildir. Zira bilim bitmiş faaliyet değil, ne gibi sonuçlar doğuracağı şimdiden veya bilim tarihine bakılarak kestirilemiyor.

Varlığın Bilimi Mi Bilimin Varlığı mı?

Doğayı anlama teşebbüsü insanın varlığı anlamlandırma çabasının ilk adımıdır. Bilimsel teorilerin, metafiziklerden önce metafiziksel tezler ileri sürdüğünü hatırlatmamız gerekir (Ladyman, 2007, s. 198). İlk filozofların doğa araştırmaları ve elde ettikleri bilgiler, daha sonra metafizik öğretilerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İlk olarak felsefe ile uğraşanların çoğu bütün nesnelere ilk temelini yalnız madde şeklinde olduğunu sanıyorlardı. (Kranz, 1948, s. 33). Buradan çıkarılması gereken sonuç, doğaya yönelmeden metafizik yapmanın imkânsız olduğudur. Felsefeden az ya da çok miktarda nasiplerini almaları durumuna göre insanlar, geniş halk kitlesinden ayrı bir noktaya, kimi az, kimi çok derecede yükselirler. Hedef belirlemesi için gözünüzü çevireceğiniz nokta “doğa kitabı”dır (Galileo, 2008, s. xvii). Peki, “varlık birçok anlama gelir” diyen Aristoteles (1996, s. 190) de dâhil olmak üzere doğa bilimlerinden faydalanan metafizikçiler geliştirdikleri tezlerin niçin mutlak hakikati ifade ettiğini varsaymışlar? Onlara böyle bir kesinlik kıstasını veren etkenin doğa bilimlerinin verilerinin değişmez kabul etmeleri olmasın? 4 neden ilkesini *Fizik* kitabında uygulayan (Aristoteles, 1997, s. 67) ve *Gökyüzü Üzerine* eserlerini 4 neden ilkesiyle ören Aristoteles, referans aldığı fiziğin ve astronominin kesin bilgiler ihtiva ettiğini varsaymaktaydı. Keza doğa bilimlerinin felsefi kritiğini başka bir ifadeyle bilim felsefesini yapan klasik bir metafizikçi veya filozof var mı? Doğa bilimlerinin kritiğinin yapılması bilimin siyasal araç olarak kullanılması ve bilimin ekonominin hizmetine girerek sömürü aracına dönüşmesi süreciyle irtibatlıdır. Dolayısıyla bilimin hakikat iddiasının klasik dönemde olmadığını söylemek zor olsa gerek. Aristoteles’in aradığı sağlam bilgiyi geometride bulması, geometriye sarsılmaz bir inanç beslemesi ve bu bilime dayanarak ya da onu örnek alarak doğa bilimlerinde de kesin ve güvenilir bilgilere ulaşılabileceğine inanması bu bakımdan anlamlıdır (Topdemir, 2000, s. 24). Aristoteles *Fizik*’i kaleme aldığı zaman, ileri sürdüğü tezlerin mutlak olmadığını düşünüyor muydu? Hepimiz, bildiğimiz şeyin olduğundan başka şekilde olmasının olası olmadığını kabul ederiz. Olduğundan başka türlü olabilecek şeyler, bizim gözlemlerimiz dışında oluştuğu zaman, oldukları ya da olmadıkları söylenemez. Demek ki, bilgi nesnesi zorunlu olan bir şeydir, dolayısıyla ebedidir (Aristoteles, 2012, s. 117). Bilimsel bilginin, spekülasyonlarda karşılaştığımız deneyle ilişkisi kesilmiş görüşlerden de farklı olduğunu vurgulamış (Duralı, 2011, s. 108) olan Aristoteles *Fizik*’te geliştirdiği tezlerin yanlışlanabilir olduğunu düşünüyor muydu? Bilimlerin zamanla değişebileceği, yeni fizik sistemlerinin ortaya çıkabileceği düşüncesi klasik düşünceye hâkim olmuş olsaydı skolastik dönem Batı’da ve Doğu’da yaşanmamış olurdu. Yüzyıllarca doğa bilimlerinin verilerinin değişmez, mutlak olduğu kabul edilmiş olmalı ki bu veriler üzerinden neşet eden metafizik öğretiler sabit, mutlak olduğu savunulmuş olabilsin. Başta klasik fizik olmak üzere diğer doğa bilimlerinde vuku bulan yeniliklerle birlikte klasik metafizik beslediği zemini kaybetmiş oldu. Metafiziğin doğa bilimlerindeki yenilikleri dikkate alması ve bu doğrultuda modifiye edilmesi gerektiğine karar verildiği zaman yeni metafizik öğretiler geliştirildi. Doğa bilimlerindeki değişimleri dikkate alan ve bu değişimlerle hesaplaşmayı göz önünde bulunduran metafizik yaklaşımları bu istikamette değerlendirebiliriz. Zira bilimsel sonuçlar, metafizik için içerik sağlamaktadır (Esfeld, 2007, s. 200).

Metafizik Araştırmalarının Geçtiği Yollar

Meselenin anlaşılması açısından temsil gücü yüksek olan birkaç metafizik yaklaşım bu bağlamda irdelenebilir. Örneğin Descartes doğa bilimlerinde özellikle de fizikteki değişimleri/dönüşümleri dikkate almamız gerektiğini savunur. Bana gelince ben biraz daha meraklıyım, ayrıca, her bilimde karşılaştığım ve başlıca insanların icatları, görüntüler (...) şaşırtıcı şeyler üzerine bazı özel güçlükleri açıklamanızı isterdim; zira bunları bilmenin, yalnız onlardan faydalanmak için değil, muhakememizin bilmediği bir şeyin hayranlığıyla yanılmaması için de faydalı olduğunu sanıyorum (Descartes, 1960, s. 16-17). Alıntından da anlaşılacağı üzere Descartes bilimlerin ve icatların sadece faydalı olmakla kalmayıp, doğru muhakeme yürütmede de istifadesi gerekli şeyler olduğunu savunur. Bu yaklaşımın mantıki sonucu doğa bilimlerinin verileri üzerinde neşet etmiş olan metafizik öğretiydi. Descartes’in dünyası ise sağın olarak biçimdeş matematiksel bir dünya, olgulaştırılmış bir geometri dünyasıdır ki açık ve seçik idealarımız onun pekin ve açık bir bilgisini verir. Bu dünyada özdek ve devimden başka hiçbir şey yoktur; ya da özdek uzam ya da uzam ile özdek olduğuna göre, uzam ve devimden başka hiçbir şey yoktur (Koyré, 1998, s. 82). Descartes’in farkına vardığı etkileşim dolayısıyla geliştirdiği

metafizik öğreti çeşitli cihetleriyle eleştirilebilir. Ama önemli olan husus, Descartes'in farkına vardığı olgudur. Söyleyeceğim hakikatler de onları ne Aristoteles ne de Platon'dan almasam da gene iyi kabul görmekten geri kalmayacak (1960, s. 11) diyen Descartes'in fizikteki yeni değişim/dönüşümlere klasik metafiziğin cevap veremediğini dolayısıyla klasik metafiziğin yeni fiziğin çizdiği evrenle uyum arz etmediğini fark etmesi epistemoloji merkezli metafizik geliştirmesine yol açtı. Varlığı temel alan düşünme tarzının doğa bilimlerindeki değişim/dönüşümlerle uyumluluk arz etmemesi durumu, Descartes'in doğa bilimlerindeki değişim/dönüşümlere hızla ayak uydurabilecek nitelikte epistemoloji merkezli düşünme tarzını geliştirmesini kaçınılmaz kıldı. Ve biz biliyoruz ki, Descartes Mersenne'ye, *Meditasyonlar*, fiziğimin bütün ilkelerini içermektedir diye yazmıştır (Hatfield, 2018). Skolastik mantığa karşı çıkması da bu doğrultuda yorumlanabilir. Bundan sonra mantık da tetkik etmelidir; lakin skolastik mantığı değil, çünkü o bilinen şeyleri başkalarına anlatma vasıtalarını öğretmek veya bir sürü muhakemesiz söz söylemekten başka bir işe yaramayan bir diyalektikten başka bir şey değildir ve sağduyuyu artırmaktan ziyade bozar (Descartes, 1962, s. 27). Descartes'in tek seçeneğinin epistemolojik merkezli düşünme tarzı geliştirmek olduğunu söylemek mantıksızdır. Ama Descartes'in çözümünün değil tespitinin önemli olduğunu belirtmemiz gerekir. Tabiat ışığı ile hakikati arama, bu saf ışık, sağduyulu bir adamın ne din ne de felsefenin yardımına el uzatmaksızın, düşüncesini uğraştıran bütün şeyler üzerine edinebileceği bütün kanaatleri gösterir ve en garip bilimlerin sırlarına varıncaya kadar her şeye nüfuz eder (Descartes, 1960, s. 48).

Doğa bilimlerinin metafizik öğretileri dönüştürdüğünü fark eden bir diğer filozof Nicolai Hartmann'dır. Aristoteles bu düşüncelere felsefi bir form vermiş ve onu Eidos'un öğretisiyle sıkıca bağlamıştır. Ve bunu tamamıyla organik doğadan esinlenerek yapmıştır. Buradan çıkararak aynı yorumlama bütün dünyaya aktarılmış, cansız doğanın bütün olayları, paralel olarak canlı doğada anlaşılmıştır (Hartmann, 2005, s. 11). N. Hartmann doğa bilimlerinin metafizik öğretileri etkilemesi olgusunu olumsuz durum olarak kabul etmez bilakis bu durumu metafizik lehine kullanır. Bu yüzden antropolojinin amaçları için yeni bir ontoloji gerekmektedir. Ama bu genel varlık öğretisi olmadan başarılamaz. Yani organizma nasıl dünya yapısının bir parçasıysa, o da bilim dalları sisteminin bir parçasıdır (Hartmann, 2005, s. 47).

İslam Düşüncesi: Doğa Bilimlerine Dayanan Ontolojiler

Doğa bilimlerinin metafiziği etkilemesi kelim, tasavvuf ve İslam felsefesi için de geçerlidir. Tasavvuf metafiziğinin Ekberî kanadının önemli eserlerinden olan *Gülşen-i Raz'*da anlatılan metafiziksel şema Batlamyus'un astronomik verileri dikkate alınarak örülür. Bu ulu gök, bu arş, her gün her gece alemin etrafında bir kere tam bir devir yapmakta...Fakat sekiz gök, Atlas dediğimiz bu göğün aksine olarak batıdan doğuya döner (Şebüsteri, 2011, s. 19) diye devam eden bölümde Şebüsteri kendi varlık tasavvurunu anlatır ve bölümün Batlamyuscu astronominin verilerine dayandığı gözlemlenir.

İbn Sina'nın –bilakis diğer meşşailerin- sudur teorisinin çizdiği metafiziksel resim, antik dönemde geliştirilmiş olan fizik, astronomi dolayısıyla doğa bilimlerinin verileri ışığında ortaya çıkar. Görüldüğü gibi İbn Sînâ'nın sudûr teorisi, en basit hâliyle Batlamyus kozmolojisiyle iç içe geçmiş (Şenel, 2017) keza İbn Sina Antik Yunan'dan kaynaklanmış olan “bilimsel” paradigmayı yeni görüşlerle yorumlamakta, ama paradigma dışına çıkmamakta, farklı bir görüş ya da açılım ortaya koymamaktadır. (Acıduman, 2002, s. 120).

Hem mütekaddimîn hem de müteahhirîn dönem kelim eserlerinde antik dönem doğa bilimlerinin verileri metafizik bahislerinde; Tanrı kanıtlamalarında, yaratılış tartışmalarında bolca kullanılır. Şaşırtıcı bir şekilde kelim, atomcu kozmolojiyi kendine mal etti ve VIII. yüzyılın ikinci yarısında hâkim olmaya başlayan bu kozmoloji en az XIV. yüzyıla kadar devam etti (Dhanani, 2014, s. 314). Materyalist kabul edilen Demokritos'un atom fiziği kelamcılar tarafından kabul edilmiş fizikti. “Atomcu Evren Modeli” on asırdan daha uzun bir süredir, İslam medeniyetine yön veren hâkim evren tasavvuru konumundadır (Bulğen, 2010, s. 60).

Doğa bilimlerindeki gelişmeyle birlikte, bahsedilen vahdet-i vücutçu veya sudurcu metafiziklerin ne kadar sağlam bir zeminde durdukları sorusu, önem kazanır. Söz konusu klasik metafizik öğretilerin bir inanç meselesi haline getirilmesi akademik hayatta entelektüel şiddet üretmekten öte varoluşsal soruna da yol açar: Varlık ve bilgi kaynağı olan Kur'an'ın sadece belli bir tip metafizikle ilişkilendirilme sorununa. İşbu ilişkilendirmenin doğal sonucu olarak Kur'an'ın bir tek meşru ve ortodoks yorumu

olarak belli bir tip metafizik kabul edilir. Varlık ve bilgi kaynağı olarak kabul edilen Kur'an'ın sadece klasik metafiziklere yol açtığı/açması gerektiği algısının oluşması, klasik düşünce geleneklerinin de doğru bir şekilde değerlendirilmesini engelliyor. Ve mesele hakikat araştırılmasından ziyade ideolojik veçheye bürünür. Kelam, tasavvuf ve İslam felsefesi metinleri dönemleri açısından kıymetli ve çağımıza da seslenecek bilgiler ve birçok soruna çözüm olacak yaklaşımlar içerir. Ancak mevzu bahis metinlerin ideolojik amaçlar doğrultusunda kullanılması Marksist terminolojiyle söylenmiş olursa metalaştırılması, hak ettikleri yerin kendilerine verilmesini engeller.

Bilim Eleştirisi ve Metafizik

Çağdaş dönemde bilim eleştirisinin hız almasına eşgüdümlü olarak metafiziği ilahlaştırma süreci de yaşanıyor. Hem klasik metafiziklerin hem de Kant sonrası metafiziklerin beslendiği kaynağın, dönemlerinin doğa bilimleri ve özellikle de fizik olduğu gerçeği dikkate alınmadığı zaman söz konusu ilahlaştırma süreci “akademik tahakküme” dönüşür.

Bilimin sürekli değişime/dönüşüme uğraması her dönemde metafizik öğretilerin de değişime/dönüşüme uğrayacağı anlamına gelir ve bu olgu da bizi sabit metafizik öğretinin olmayacağı sonucuna götürür. Sabit metafizik mümkündür demek, “hakikate ulaşılabilir” anlamına gelir. Fakat insandan bağımsız bir hakikat olmakla birlikte, o hakikate en iyi ihtimalle temas edilebilir. Ki böyle bir temas sonsuz yorum faaliyetlerini mümkün kılıyor.

Öte taraftan doğa filozoflarının veya ilk doğa bilimcilerinin varlığa dair geliştirdikleri tezlerin doğru olduğunu, Sokrates öncesi felsefenin varlığa daha yakın olduğunu ve bunun gibi Heideggerci tezleri savunmaktan da kaçınmamız gerekir. Zira Heideggerci tutumun epistemolojiyi dışlayıcı ciheti, varlık hakkında konuşabilme imkânını ciddi anlamda tehlikeye sokuyor. Onun amacı odak noktasına varlığın, vücûdun ta kendisini koymaktı. Böylelikle “temel arama” çabası epistemolojik düzlemde ontolojik bir düzleme konumlanmış oluyordu (Yenigün, 2013, s. 5). Mamafih Heidegger, böyle bir tehlikeyle karşılaşmış olmalı ki şiire özel ilgi göstermiş ve varlığın çağrısına kulak vermemiz gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak böyle bir tavrın ulaşması gereken noktada şiirin de özel yerinin olmaması gerekir. Zira varlığın anlamının üstünün açılması, geri çekilmenin bir bağış ve armağan olarak alınması, *Bulunuşun (Presence)* dağılımı ve kökenin kaybı gibi şiirsel temalarla, Heidegger felsefesi hâlâ metafiziğin özünün içinde kalmaktadır. Şiirsel ontoloji, kaçınılmaz olarak teolojik söylemin kıyısında ikamet eder (Ergül, s. 69). Hal böyle olunca yapmamız gereken en erdemli davranış “susmak”tır. Dolayısıyla Heideggerci bir varlık anlayışını, epistemolojiyi dikkate almadığı için savunmamız zordur. Hatta Heidegger'in (2008) kendisi bile bu tutumun aksine tezler serdetmiştir. Bilimler insani tutumlardan biri olduğundan, işbu varolanın (insanın) varlık minvaline sahiptirler. Söz konusu varolana terminolojik bakımdan *Dasein –Varlık ve Zaman*'ın tayin edici kavramlarından olan *Dasein* kavramının ilk kez zikredildiği yerde, bilimle irtibatını vurgulayan tanımının verilmesi bir hayli ilginçtir- diyoruz (s. 11). Binaenaleyh varlığın anlamına dair yapılacak soruşturmanın varlığın sesine kulak vermemiz gerektiğini söyleyebilmek için bile belli bir epistemolojik zeminden konuşmamız gerekir. Hakikatin göndericisi olan kader olarak Varlık örtük kalmaktadır. Fakat dünyanın kaderi her ne kadar Varlığın tarihi olarak açığa çıkmasızın da olsa, şiirde haber verilmektedir (Heidegger, 2002, s. 67). Varlığın anlamı şiirde verilebilir ama bu durum her şiirin belli bir epistemolojik mahiyete sahip olduğu gerçeğini görmezden gelemez. Her şiirin belli bir *cogito*'nun eseri olduğunu söylememize bile gerek yok.

Bir Öneri

Günümüz batı fikriyatında var olan metafizik öğretiler doğa bilimlerinin ortaya koydukları verilerden azami düzeyde faydalanır ve doğa bilimleri üzerinden şekillenen epistemolojik tavır ontolojiyi, kozmolojiyi belirliyor. Örneğin ünlü fizikçiler Penrose ve Hawking'in kozmoloji tartışmaları klasik metafizik veya klasik kozmolojiden farklıdır. Nitekim astronomi, biyokimya, fizik vs. bilimlerin verileri üzerinden şekillenir. Günümüz biliminde kozmoloji, evrenin veya kozmosun yapısını, yani zihinsel ve ruhani varlıkların aksine, bütün maddi bileşenleri inceleyen disiplindir. Bu araştırma öncelikle (...) fizik ve astronominin çatısı altında yapılır (Dhanani, 2014, s. 313-314). Penrose, Hawking ve diğerleri doğa bilimlerinin ortaya koydukları bilgilerden yola çıkarak yeni bir evren

tasavvuru ve yeni bir varlık anlayışı geliştirirler. Hawking ve Mlodinow'a göre artık bilim geldiği seviye itibariyle evren yoktan nasıl var olabiliyor, niçin bu derece hassas yaşam koşullara sahip gibi soruları sırf kendi sınırları içerisinde kalarak izah edebilir (Bulğen, 2010, s. 76). Gerçi tüm metafizik öğretilerin yapmaya çalıştığı tam da Hawking'in ve Mlodinow'un ifade ettiği gibidir. Felsefenin başlıca sorularının derinliklerine dalacaksak, fizik kuramlarının en kesini ve gizemlisi olan kuantum kuramıyla gerçekten uzlaşmalıyız (Penrose, 2000, s. 96). Bu anlamda Hawking, Penrose, Mlodinow ve diğerlerinin yaptıkları çalışmaların felsefe tarihinde yeri olduğu, tekrarlanan bir işlem olduğu söylenebilir. Evren modelinde gerçekleşecek bir değişim, Tanrı tasavvurunda da değişime sebep olur. Örneğin Avrupa'da XVII. yüzyıl bilimsel devrimi ile değişen evren anlayışı, Tanrı anlayışında da değişime neden olmuştur (Bulğen, 2010, s. 63).

Klasik metafizikçilerin ileri sürdükleri tezlerin kesin doğru olduğunu ifade etmeleri doğa bilimlerine olan güvenlerinden kaynaklanır. Doğa bilimlerinin hakikati veremeyeceği, kesinlik ihtiva etmeyeceği bilim tarihinde son birkaç yüzyılda vuku bulan olaylarla/gelişmelerle ilişkilidir. Doğa bilimlerinde vuku bulan dönüşümler bilimin -klasik dönemde olmayan- kritiğini ortaya çıkardı. Klasik dönemde bilimde bu tarzda bir dönüşüm/değişim yaşanmadığı için doğa bilimlerine olan güven tam olmuş ve onlardan istifade eden metafizik öğretilerin de değişmez ve kesin bilgiler içerdiği iddia edilmiştir. Günümüz metafizik öğretileri de doğa bilimlerindeki dönüşüm/değişimleri dikkate almak zorundalar. Felsefi sezgilerden istediğimiz ölçüde yararlanmak istiyorsak dünya görüşümüzü kuantum kuramına göre yorumlamalıyız (Penrose, 2000, s. 97). İnsanoğlu bilim yapmaktan vazgeçemeyeceği gibi metafizik öğretiyi geliştirmekten de vazgeçemez. Hegel'in felsefeyi tarif ederken söylediği, minevranın baykuşu ancak gün batarken uçmaya başlar (1991, s. 31) sözü dikkate alındığı zaman, felsefenin doğa bilimlerinde "öğlen" gerçekleşen değişim/dönüşümler üzerinden uçtuğu söylenebilir. Alain Badiou da bu bağlamda şunları der: "*Söz konusu geleceğin esasen felsefeye ve felsefe tarihine değil, doğaları bakımından dolaysız bir şekilde felsefi olmayan belirli alanlarındaki yeni olgulara dayandığını göz önünde bulundurarak başlayabiliriz. Bu gelecek özellikle bilim alanındaki olgulara dayanmaktadır: Örneğin, Platon, Descartes ya da Leibniz için matematik, Kant, Whitehead ya da Popper için fizik; Hegel ya da Marx için tarih; Nietzsche, Bergson ya da Deleuze için biyoloji (2013, s. 10).*"

SONUÇ

Tahtından edilmiş metafizik kavramının yeniden hayatiyet kazandığı gözlemlenmektedir. İster kıta isterse de analitik gelenekte metafiziğin yeniden felsefe sahnesine geri döndüğü ve dolayısıyla sahici düşünmenin metafiziksiz olamayacağı konuşuluyor. Fakat geri dönen metafizik, kovulan metafizik değil. Ülkemizin entelektüel hayatına hâkim olan algı, klasik metafiziğin yeniden felsefe sahnesine hâkim olduğu veya hâkim olmaya aday olduğu yönündedir. Bu algı hem hatalı hem tehlikelidir. Başından itibaren metafizik öğretiler, doğa bilimlerinden beslendikleri için günümüzün metafizik öğretileri de Kopernik sonrası bilim anlayışını görmezden gelemez; nitekim gelmiyor da. Dahası geleneksel varlıkbilimin yeni felsefenin vuruşu altında aşamalı çözülüşü yüklemden onu destekleyen tözü çıkarsamanın geçerliliğini zayıflattı. Newtoncu bilimin her ilerlemesi Leibniz'in savı için yeni tanıtılar getirdi (Koyré, 1998, s. 207-208).

XX. yüzyılda pozitivist felsefenin popüler olmasının sebebi dönemin metafiziklerinin değişen/dönüşen bilim anlayışı karşısında kendilerini reforme, modifiye edememeleriydi. Bu dönüşümü tam olarak gerçekleştir(e)meyen ama en azından modifiye etme yolunda olan metafiziğin, hızlı bir şekilde pozitivist felsefe sahnesinden atmasının sebebi de metafiziğin modern bilimlerden beslenme yolunu bulmasıydı. Şüphesiz metafizikçiler bilimin sonuçlarını gördüler ve metafiziksel tezlerini yeniden gözden geçirdiler (Robus, 2015, s. 846). Yapılması gereken doğa bilimlerinin verilerini dikkate alan yeni bir metafizik bakış açısı geliştirmektir. Zira metafizik, bilginin kaynağı olan bilime dayanmaktadır (Esfeld, 2006, s. 86).

KAYNAKLAR

- Acıduman, A. (2002). İbn-i Sinâ'nın Bilim Tarihindeki Yeri: Kuhn'ca Bir Yaklaşımla. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası*, 55(2), 115-122.
- Akpolat, Y. (2007). Durkheim'dan Giddens'a Pozitivist Sosyoloji. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(2), 53-87.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*. İstanbul: Sosyal Yayınları
- Aristoteles. (1997). *Fizik*. İstanbul: YKY
- Aristoteles. (1997). *Gökyüzü Üzerine*. Ankara: Dost Kitabevi
- Aristoteles. (2012). *Nikomakhos'a Etik*, Ankara. BilgeSu Yayınları
- Badiou, A. (2013). *Yeni Bir Siyaset İçin Felsefe*. İstanbul: Encore Yayınları
- Bulğen, M. (2010). Kelam İlminin Kozmolojik Boyutları ve Günümüz Kozmolojisi. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 39(2), 49-80.
- Burnet, J. (1950). *Greek Philosophy, Thales To Plato*, London: Macmillan And Co., Limited
- Cornford, F. M. (2003). *Sokrates'ten Önce ve Sonra*. Ankara: Ayraç Yayınları
- Descartes. (1960). *Tabiat Işığı İle Hakikati Arama*. Ankara: Maarif Basımevi
- Descartes. (1962). *İlk Felsefe Üzerine Metafizik Düşünceler*. Ankara: MEB Yayınları
- Dhanani, A. (2014). Güncel Kelam Tartışmaları. Mehmet Bulğen, Enis Doko (Edt.), *Büyük Patlama Kozmolojisi Üzerine Müslüman Bakış Açılımları* içinde, İstanbul: İFAV Yayınları
- Duralı, T. (2011). *Felsefe-Bilimin Doğuşu, Aristoteles'te Canlılar ve Bilim Sorunu*, İstanbul: Dergâh Yayınları
- Ergül, S. (2015). Alain Badiou'nun Çokluk Ontolojisi. *ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 8(1), 64-90.
- Esfeld, M. (2006). The Impact Of Science On Metaphysics And Its Limits. *Abstracta*, 2(2), 86 – 101.
- Esfeld, M. (2007). Metaphysics of Science Between Metaphysics and Science. *Grazer Philosophische Studien*, 74, 199–213.
- Galileo. (2008). *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog*. İstanbul: İş Bankası Yayınları
- Heidegger, M. (2002). Hümanizm Üzerine Mektup. *Hümanizmin Özü*. İstanbul: İz
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman*. İstanbul: Agora
- Hartmann, N. (2005). *Ontolojide Yeni Yollar*. İzmir: İlya Yayınları
- Hatfield, G. (2008). Rene Descartes, *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (2017, 26 Eylül). Erişim adresi: <https://plato.stanford.edu/entries/descartes/>
- Hegel. (1991). *Hukuk Felsefesinin Prensipleri*. İstanbul: Sosyal Yayınları
- Koyré, A. (1998). *Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene*, İstanbul: İdea Yayınları
- Kranz, W. (1948). *Antik Felsefe*. İstanbul: Pulhan Yayınları

- Ladyman, J. (2007). Does Physics Answer Metaphysical Questions? *Royal Institute of Philosophy Supplements*, 61, 179–201.
- Mason, S. (2001). *Bilimler Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Penrose, R. (2000). *Fiziğin Gizemi*. Ankara: Tübitak Yayınları
- Robus, O. (2015). Does Science License Metaphysics? *Philosophy of Science*, 82(5), 845-855.
- Saraç, C. (1971). *İyonya Pozitif Bilimi, Temel Kaynakları ve Etkileri*. İzmir: Ege Üniversitesi Matbaası
- Şebüsteri. (2011). *Gülşen-i Raz*. İstanbul: İlk Harf Yayınları
- Şenel, C. (2017). İslam Felsefesinde Bir-Çokluk İlişkisi, *Sabah Ülkesi*, 51. (2017, 13 Kasım). Erişim adresi: <https://www.sabahulkesi.com/2017/05/05/islam-felsefesinde-bir-cokluk-iliskisi-cahid-senel/>
- Topdemir, H. G. (2000). Aristoteles'in Bilim Anlayışı. *Felsefe Dünyası*, 32, 23-36.
- Unat, Y. (2016). Aristoteles'in Evren Anlayışı ve İslâm Astronomisine Etkisi. Aristoteles Sempozyumu, *Düşünbil Akademi*, 1-22.
- Ural, Ş. (1998). *Bilim Tarihi*. İstanbul: Kırkambar Yayınları
- Whitfield, P. (2008). *Batı Biliminde Dönüm Noktaları*. İstanbul: Küre Yayınları
- Yenigün, H. İ. (2013). Siyaset Teorisinde Yeni Ontolojik ve Teolojik Tahayyüller ve Demokrasi. *Dîvân*, 18(34), 1-48.